

Մերզո ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՇԱՐՈՒՆԱԿՎՈՂ ԵՐԹ

Շիրակի հայազիտական ուսումնասիրության պատմության վերջին ժամանակների փոքր հատվածը՝ ընդամենը տասը տարին, անխզելիորեն կապված է նաև Գյումրիում ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի Շիրակի հայազիտական հետազոտությունների կենտրոնի գործունեության հետ:

Հանրապետության երկրորդ քաղաքում Գիտությունների ակադեմիայի արդեն գոյություն ունեցող Գեոֆիզիկայի և ինժեներական սեյսմոլոգիայի գիտահետազոտական ինստիտուտի կողքին նաև հումանիտար ակադեմիական կառույցի ստեղծումը հասունացած խնդիր էր արդեն անցյալ դարի 70-80-ական թվականներին: Քաղաքային իշխանությունները գիտության այդ երկու քեթի առկայության մեջ իրավացիորեն տեսնում էին Լեռնականում Գիտությունների ակադեմիայի Հյուսիսային մասնաճյուղի հիմնադրման ամենաիրական հնարավորությունը: Ավելին, խնդիրն արդեն գործնականորեն քննարկվում էր Ակադեմիայի նախագահությունում, ընթացք էին ստացել Բաժանմունքի շենքի որոշման, նրա ղեկավարության ընտրության ու այլ հարցեր, այդ մասին սկսել էին խոսել նաև իշխանության ամենավերին օղակներում: Սակայն շուտով՝ 80-ական թթ. կեսերից հարցը միանգամից զոցվեց, իսկ այդ մասին խոսակցությունները իսպառ դադարեցին: Այս մեր երկիրն հայտնվեց Աղետի հորձանուտում, նրա հյուսիսը՝ արհավիրքի էպիկենտրոնում՝ բյուրավոր անմեղ զոհերով, ավերակված բնակավայրերով, հարյուր հազարավոր անօթևաններով: Դժնդակ և միաժամանակ հերոսական ժամանակներ եկան, ծանրագույն քաղաքական որոշումների, տնտեսական կատակիզմների, բարդ ու մինչ այդ չտեսնված հասարակական խնդրումների ժամանակներ, սպա պարտադրված պատերազմ եղավ՝ Արցախյան հերոսամարտը մեր ինքնության ու մեր տեսակի պահպանման և գոյատևման համար: Դժվար է իրարից զատել այդ օրերի ողբերգականն ու հերոսականը, նահանջի տագնապն ու հաղթանակի բերկրանքը: Այդպես ապրեցինք, ինչպես սովորել ենք ապրել դարեր անընդհատ՝ կով չգնալով ոչ՝ բնության անսանձ տարերքին և ոչ՝ էլ օտարի կամքին:

Որքան էլ տարօրինակ էր, սակայն կիսավերակ Գյումրիում այդ օրերին նաև հայազիտությունից սկսեցին խոսել և ամենևին ոչ պատահաբար: Ուղղակի Երկրագիտական թանգարանի մի փոքր խումբ երիտասարդ գիտնականներ 1994-ի աշնանը, ի հեճուկս բոլոր դժվարությունների, մթն ու ցրտի, արհամարհելով բարդություններն ու ամեն տեսակի անհարմարությունները, Գյումրի հրավիրեցին հանրապետության մի քանի տասնյակ հայտի հայազետների՝ քննարկելու Շիրակի պատմաշակութային ժառանգության գիտական ուսումնասիրության վիճակը: Ի մեծագույն պատիվ ու հարգանք հայրենական գիտության մեթոդա մշակների՝ շեշտեմ, որ հանրապետական հայազիտական միտքը կարոտով ու ջերմորեն արձագանքեց դրան: Գիտաժողովի հաջողությունն աներկբա էր, Գյումրին էլ առաջին հերթին ինքն իրեն ու սպա նաև բոլորին ապացուցեց, որ չի մարել այստեղ ոչ՝ գիտության լույսը, ոչ՝ վաղվա օրվա հավատը: 1996-ին զումարված երկրորդ գիտաժողովն ավելի ներկայացուցչական էր. գիտական գնահատանքի ներկայացվեցին առաջին գիտաժողովից հետո հանրապետությունում Շիրակի նյութական ու հոգևոր մասունքների ուսումնասիրության ուղղությամբ նոր ձեռքբերումները: Պակաս կարևոր չէր նաև այն, որ բացահայտելով մարզում հայազիտական հետազոտությունների մակարդակը, տեղի գիտական մեծ ներուժի իրական հնարավորությունները՝ այս գիտաժողովները էապես նպաստեցին Գյումրիում Ակադեմիայի հումանիտար կառույց ունենալու հարցի վերանայմանը: Գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահությունն ըմբռնումով ընդառաջ գնաց հանրապետության մի շարք անվանի գիտնականների (Վ. Բարխուդարյան, Ս. Համբարձումյան, Ա.Բալանթարյան, Լ.Հախվերդյան, Ս.Հարությունյան, Գ.Ջահուկյան, Ա.Մելքոնյան և ուրիշներ) խնդրանքին՝ Կառավարության քննարկմանը ներկայացնելով Գյումրիում Ակադեմիայի հայազիտական հետազոտությունների կենտրոն հիմնելու առաջարկը: Հատկանշական է, որ այն իրականություն դարձավ 1997-ի աշնանը, երբ իշխանությունների կարճամիտ ու այսրոպեական քաղաքականությունը լրջորեն

վտանգել էր Հայոց գիտությունների ակադեմիայի վաղվա օրը՝ կասկածի տակ առնելով նրա հետագա գոյության նպատակահարմարությունը: Այնուամենայնիվ, Ակադեմիան դիմագրավեց այդ քամիներին ու կորուստներով հանդերձ պահպանվեց՝ ստեղծելով նաև առաջին տարիներին Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի մասնաճյուղ հանդիսացող, իսկ 2002-ից ինքնուրույն Շիրակի Հայագիտականը, որ մեր երկրում առաջօր միակ ակադեմիական հումանիտար կառույցն է մայրաքաղաքից դուրս: Ավելի ուշ մեկ-երկու մարզում նմանատիպ գիտական կառույց ստեղծելու փորձերը հաջողություն չունեցան:

Շիրակի Հայագիտականի գոյության տասը տարիները, իրոք, եղան ինքնահաստատման ու ձեռքբերումների տարիներ: Նախ հստակեցվեցին պատմական գավառի հնագիտության, ճարտարապետության, հին ու նոր պատմության, ազգագրության և բանահյուսության գիտական հետազոտման մեջ կենտրոնի առաջնահերթությունները, նրա գիտական ներուժի իրատեսական հնարավորությունները, պատվի գործ համարվեց հետազոտական աշխատանքի բարձր որակի ապահովումը պետական ֆինանսավորմամբ իրականացվող թեմատիկ ծրագրերում, որոնք այս տարիների ընթացքում հասան տասներեքի և կատարվում են ամենայն բարեխղճությամբ ու պատասխանատվությամբ: Դրանք արժեքավոր հետազոտություններ են՝ նվիրված Բենիամինի անտիկ դամբարանադաշտի ու բնակավայրի, Հայկաձորի և Մեծ Մեպասարի հնագիտական հուշարձանների ուսումնասիրություններին, գիտականորեն հիմնավորված համարձակ հարցադրումներ են մ. թ. ա. առաջին հազարամյակում Ախուրյանի ավազանի հնագույն բնակչության էթնիկ խմբերի, նրանց պաշտամունքի, առասպելական պատկերացումների, հավատալիքների, հնդեվրոպական հոգևոր ժառանգության, ցեղային երկրների տեղադրման խնդիրների շուրջ, նաև հանգամանալից ուսումնասիրություն Ալեքսանդրապոլի գավառի նորագույն շրջանի՝ XIX դ. պատմաժողովրդական դրության մասին: Դրանք ուշագրավ ու մանրակրկիտ ուսումնաքննություններ են Շիրակի ավանդական բանահյուսության, ծիսատոնական համակարգի ու դրանց նորոյա փոխակերպումների վերաբերյալ, աղետի հոգեբանության արդիական խնդիրների, աղետոյալ ազգաբնակչության հոգեկարգավորման գործընթացի մեխանիզմների մշակման շուրջ, XIX-XX դդ. Շիրակի տնայնագործության, արհեստների, տնտեսական զբաղմունքների ու տնտեսության օժանդակ ձևերի մասին, Ալեքսանդրապոլ-Լենինական-Գյումրու պատմագագրական ուսումնասիրության ծիրում ազգագրական հարուստ նյութ ունեցող քաղաքի էթնիկ կազմի, կենցաղի, կենսաապահովման, վերջին երկու հարյուրամյակի ընթացքում էթնոժողովրդագրական ու մշակութային զարգացումների մասին, Շիրակի ժողովրդական ու մասնագիտացված երաժշտարվեստի պատմության, նրա ժանրային, լեզվական ու տաղաչափական հիմնախնդիրների, ժողովրդական երգի քաղաքային ավանդույթների ու զարգացման արդի միտումների վերաբերյալ և այլն:

Կենտրոնում սկզբից ևեթ կարևորվեց սեփական տպագիր խոսք ունենալու անհրաժեշտությունը: Որոշվեց տարին մեկ անգամ հրատարակել կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ» ժողովածուն՝ 14 հրատարակչական մամուլ ծավալով, բարձր որակով ու գիտական պատշաճ մակարդակով: Այսօր հրապարակի վրա են հանրապետության գիտական շրջանակներում արդեն բարի համբավ վայելող և սպասված այդ հանդեսի ինը հատորներ՝ հարյուր քառասուն հրատարակչական մամուլ ընդհանուր ծավալով: Իհարկե, կենտրոնն այլ հրապարակումներ ևս ունի: Դրանք ամենատարբեր գիտաժողովների, գիտական սեմինարների ու միջոցառումների նյութերն են, թեմատիկ հաշվետվությունները: Թեև դեռևս դանդաղ տեմպերով, սակայն սկիզբ է առել այս տարիների ընթացքում ավարտված հիմնարար ուսումնասիրությունների հրատարակումը:

1998-ից մինչ օրս Շիրակի Հայագիտականը նաև Գյումրիում ավանդաբար գուժարվող «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը» հանրապետական խոշորամասշտաբ և հեղինակավոր գիտական նստաշրջանների կազմակերպիչն ու պատասխանատուն է, գիտաժողովներ, որոնք ակնառու երևույթ են ոչ միայն Գյումրու, այլև հանրապետության գիտական ու մշակութային կյանքում:

Կենտրոնի հիմնադրման առաջին օրերից ամենալուրջ ուշադրություն դարձվեց կադրերի խնդրին, և ընդամենը գիտության երեք թեկնածուների դիմաց այսօր կենտրոնի տասնվեց գիտաշխատողներից գիտթեկնածուներ են ինը, գիտության դոկտորներ՝

երկուսը, իսկ մոտ ապագայում պաշտպանության են պատրաստվում ևս երեք թեկնածուական ատենախոսություններ: Ասպիրանտների պատրաստումը կենտրոնում տարվում է գերազանցապես Գյումրու բուհերի, մասնավորաբար Մանկավարժականի լավագույն շրջանավարտների ներգրավմամբ:

Այս տարիներն արդյունավետ եղան մաս հանրապետության ու արտասահմանյան բազմաթիվ գիտական ու մշակութային կազմակերպությունների հետ գիտական կապերի խորացման ու ընդլայնման, միջազգային համագործակցության ակտիվացման առումով: Արդյունավետ աշխատանք տարվեց մալ. տեխնիկական վերագինման ուղղությամբ՝ ապահովելով արդիական համակարգչային տեխնիկայով ու սարքավորումներով, կապի ժամանակակից միջոցներով կենտրոնը զինելու կարևոր խնդրի իրականացումը:

ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնը թևակոխում է գոյության երկրորդ տասնամյակը՝ իմաստնացած իր այս տարիների փորձով, ձեռքբերումների ու կորուստների, արածի ու չարածի հանրագումարով, գիտական ու մշակութային այլ կազմակերպությունների հետ մեկտեղ Շիրակի նյութական ու հոգևոր ծովածավալ հարստության ուսումնասիրությունը շարունակելու իր երթին հավատարիմ:

Ձեկուցում՝ արված ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի հիմնադրման 10-ամյակին նվիրված հանդիսավոր նիստում, Գյումրի, 19 հոկտեմբերի, 2007թ.: